

Turissem

Entant ch' il traffic da transit è stà durant tschientaners ina da las pitgas principalas da l'economia grischuna, è il turissem sa sviluppà svelt en il 19. tschientaner, cura ch' il sector dal traffic ha gi' ses declin. Quest svilup è i' maun en maun cun la modernisaziun economica da l'Europa.

► **01 Il Grischun en l'artg alpin** L'hotellaria resp. il turissem è stà, ensemen cun l'utilisaziun da l'aua per producir electricitad, la furma specifica da l'industrialisaziun en il Grischun. La tradiziun aristocratica dal Grand Tour e las activitads en connex cun ils bogns termals ed ils segiurns da cura, ► **19 Funtaunas mineralas** han, almain dal punct da vista ideal, ispirà il turissem modern en il Grischun. Ses svilup è dentant stà pussaivel grazia a la meglieraziun da las vias da traffic (vias e pli tard surtut la viafier) ed a la furmaziun d'ina classa mesauna elevada en l'Europa, ch'aveva avunda temp e daners per ir en vacanzas. Gia a partir da la mesadad dal 19. tschientaner han intginas vischnancas en il Grischun stgaffi la basa per il svilup rasant dal turissem. Tar quellas tutgan San Murezzan en l'Engiadin'Ota, nua che, cun l'Hotel Kulm Engiadina, è naschi' gia l'onn 1855 l'emprim grond hotel modern dal Grischun, e Tavau, ch'è daventà in lieu da cura climatic prosperant e danunder ch'èn vegnidas lantschadas las iniziativas per construir ina rait da viafier a binaris stretgs en il Grischun. **24.06** Er Arosa, che n'aveva nagina tradiziun sco lieu da cura, ha occupà bainprest ina posiziun impurtanta en il turissem grischun. Lieus sco Spleia, Andeer u Savognin percunter,

ch'han profità durant tschientaners dal traffic da transit, èn l'emprim restads sclaus dal svilup dal turissem.¹

En l'emprima fasa da la ferma expansiun dal turissem, tranter ils onns 1880 e 1914, è la geografia economica dal Grischun sa midada a moda radicala. Ils vegls centers da pussanza politica ed economica sco la Bregaglia e la Val dal Rain Posterior han fatg piazza als novs centers turistics da l'Engiadin'Ota, da Tavau e d'Arosa. Entaifer paucs decennis èn quests centers sa midads a moda impressiunanta dal punct da vista demographic, urbanistic ed architectonic. **24.07** Lur rolla dominante en il turissem ha survivi' er las differentas fasas da crisa tranter ils onns 1914 e 1945: anc l'onn 1955 registravan Tavau, San Murezzan ed Arosa passa la mesadad da tut las pernottaziuns en il chantun Grischun. Il svilup da las pernottaziuns mussa dentant er ch' ils centers pli pitschens èn vegnids adina pli fermes, tant en lieus nua ch' il turissem aveva cumenzà a sa sviluppar gia en il 19. tschientaner, sco Puntraschigna, Scuol, Claustra e per part er Flem, sco er en vischnancas ch'avevan cumenzà cun l'expansiun turistica pir ils ultims onns, sco Lai. Suenter la Segunda Guerra mundiala è il dumber da las pernottaziuns creschi' cleramain er ordaifer las destinaziuns turisticas tradiziunals.² **24.03**

Sch'ins guarda la vart da l'offerta, q.v.d. il dumber da letgs disponibels, vesan ins che San Murezzan aveva ina posiziun excellenta durant la Belle Époque, damai durant ils decennis, en ils quals il turissem era focussà sin

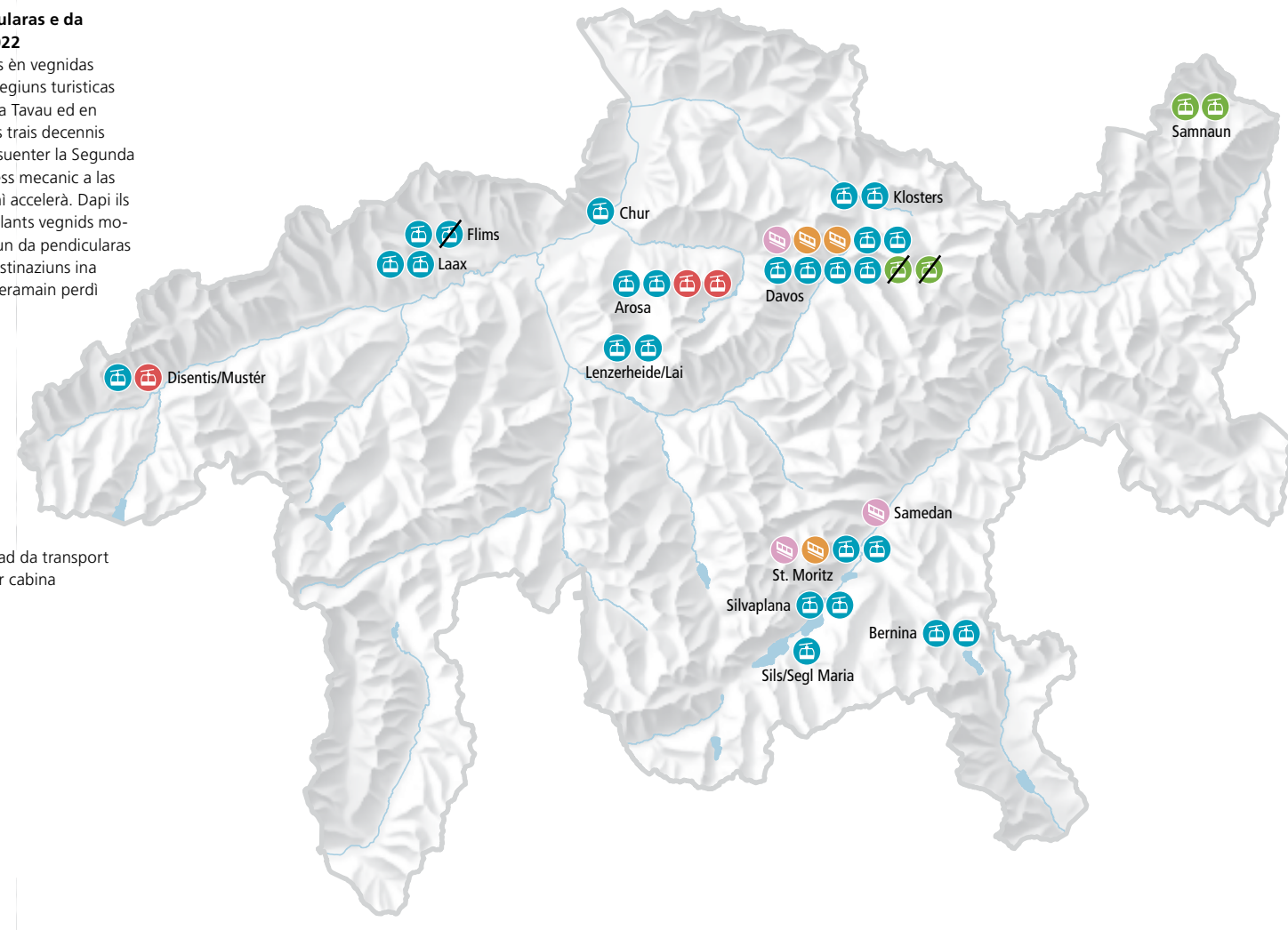

24.06 La relaziun tranter il turissem e la viafier è zunt stretga en il Grischun. L'iniziativa per construir l'emprima lingia da viafier a binaris stretgs è vegnida dal center turistic da Tavau en svilup. La viafier è daventada bainprest senza in'at-tracziun turistica. Reproduziun pli nova d'in placat da reclama dal temp enturn l'onn 1890.

24.07 Durant la Belle Époque è il svilup dal turissem stà caracterisà da la construcziun da gronds hotels ch'han midà en moda radicala l'aspect architectonic ed urbanistic dals lieus da vacanzas. Il maletg mussa il Hotel Palace ed il Grand Hotel a San Murezzan enturn l'onn 1910.

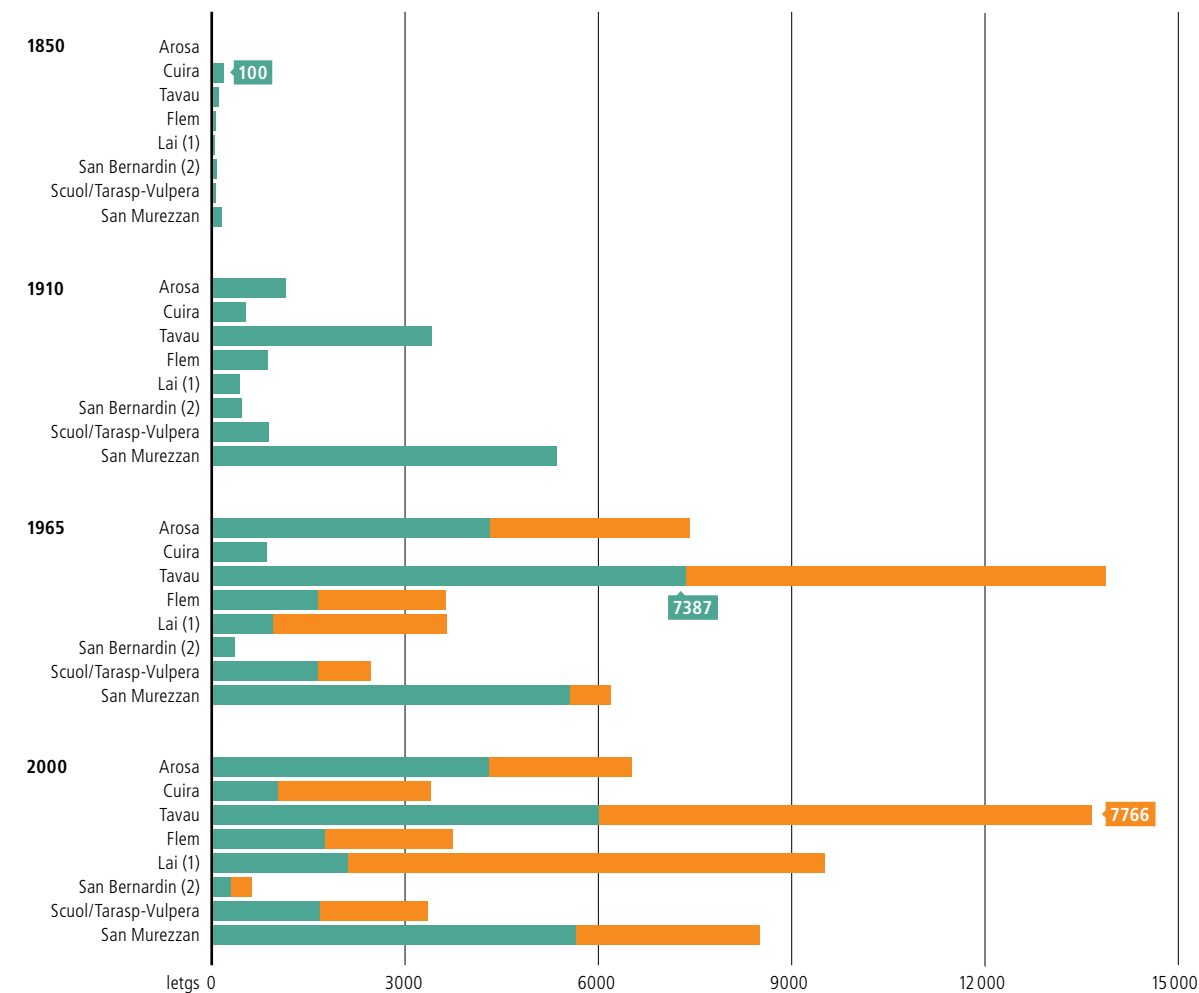
24.01 **Construcziun da funicularas e da pendicularas, 1899–2022**
Las emprimas funicularas èn vegnidas construidas en las duas regiuns turisticas principalas dal chantun, a Tavau ed en l'Engiadin'Ota. Durant ils trais decennis d'expansiun economica suenter la Segunda Guerra mundiala è l'access mecanic a las regiuns autsituadas vegni' accelerà. Dapi ils onns 1980 èn divers implants vegnids modernisads. La construcziun da pendicularas che colleschan novas destinaziuns ina cun l'otra ha dentant cleramain perdi schlantsch.

Implants cun ina capacitad da transport d'almain 20 persunas per cabina

- funicularas
- pendicularas
- 1899–1918
- 1919–1945
- 1946–1975
- 1976–2000
- 2001–2022
- implant demontà

24.02 **Dumber da letgs en hotels, en manaschis da cura ed en abitaziuns da vacanzas, 1850–2021**
Il boom da las abitaziuns da vacanzas suenter la Segunda Guerra mundiala ha midà en moda radicala la situaziun areguard ils letgs. Regiuns, nua ch' il turissem è sa sviluppà pli tard, sco Lai, sa concentreschan cleramain sin la parahotellaria. En lieus cun ina gronda tradiziun d'hotels sco San Murezzan è la cumpart da las abitaziuns da vacanzas pli pitschna.

(1) 1965: Lai-Valbella, 2000: vischnanca da Vaz/Obervaz
(2) 2000: vischnanca da Mesocco

24 ils gronds hotels. Malgrà quai aveva Tavau dapli pernottaziuns, in avantatg ch'era d'attribuir a la durada da segiurn pli lunga en ils sanatoris ed en ils lieus da cura. Suenter la Segunda Guerra mundiala èn las midadas structuralas en il turissem cun il ferm augment dal dumber da letgs en abitaziuns ed en chasas da vacanzas vegnidas dabun surtut a Tavau, ad Arosa, a Flem sco er als novs lieus turistic sco Lai. **24.02**

L'emprima fasa d'expansiun dal turissem grischun en ils gronds lieus da vacanzas è stada caracterisada da la gronda preschientscha da giasts esters ch'eran surtut da la Germania e da la Gronda Britannia. L'onn 1910 per exempel eran dals 26 656 giasts a Tavau 19 832 da l'exteriur (da quels eran bunamain la mesadad da la Germania) e 6824 da la Svizra.³ Suent l'Emprima Guerra mundiala èn stads durant intgins onns ils giasts svizzers en la maioritad cumpareglia cun quels da l'exteriur. Tranter ils onns 1924 e 1932 sco er l'onn 1937 èn ils giasts da l'exteriur puspè stads pli numerus. Suent la Segunda Guerra mundiala, surtut er grazia al turissem da la fin d'emna ed al boom da la parahotellaria, èn ils giasts svizzers daventads ina pitga indispensabla dal turissem grischun. **24.05**

Il turissem è stà d'emprim ennà in motor da l'innovaziun tecnologica en il Grischun. Sco gia menziunà correspundeva il svilup da la rait da viafier l'emprim surtut als interess dal turissem. Er l'industria idro-electrica ha profità da la dumonda che vegniva dal sectur il pli dinamic da l'economia grischuna. ► **18 Forza idraulica** A San Murezzan è la glisch electrica arrivada gia l'onn 1879; la construcziun da las ovras idraulicas en la Val Puschlav è stada en in stretg connex cun il project da la viafier dal Bernina che aveva en mira cleramain scopos turistics. Suent l'Emprima Guerra mundiala han las regiuns turisticas sustegnì quasi unanimamain l'avertura da las vias grischunas per il traffic d'autos. L'onn 1938 èn atterrats ils emprims gronds aviuns al nov eroport da Samedan. Entant ch'il tren transportava ils turists en ils lieus turistics, traversond savens cuntradas alpinas fascinantas, als manavan las pendicularas bainprest en regiuns anc pli autas. L'emprima funiculara dal Grischun è vegnida construïda l'onn 1899 e manava da Tavau sin il sanatori da la Schatzalp. Cun la funiculara da Muottas Muragl pudevan ins

cuntanscher a moda patgifica, gia l'onn 1907, l'hotel cun il medem num che sa chatta en in lieu cun in panorama spectacular. Ils implants ch'èn vegnids construids avant l'onn 1914 servivan per facilitar l'access als hotels da muntogna; las funicularas ch'èn vegnidas construidas pli tard han gidà a render ils sports d'enviern pli attractivs e pli empernaivels. Sper las grondas pendicularas han ins installà en il decurs dals onns numerus runals e sutgeras en blers lieus dal chantun, er ordaifer las regiuns turisticas tradiziunalas. Quests implants èn daventads ina caracteristica da la cuntrada cultivada en las regiuns da muntogna.⁴ **24.01**

Durant la Belle Époque era il turissem anc in'activitad ch'era reservada en emprima lingia a la classa sociala superiura; pir suenter la Segunda Guerra mundiala è el daventà in fenomen da massa, grazia als augment da paja generals ed a l'extensiu dal dretg sin vacanzas pajadas. Tendenzialmain eri ussa er pussaivel per insatgi cun ina paja media da giudair ils servetschs d'in hotel bunmartgà en in lieu turistic.⁵ **24.04** L'analisa dal svilup dals pretschs da las chombras d'hotel en relaziun cun la capacid da cumpra d'in lavurer spezialisà, è natiralmain in'emprova delicata che pudess chaschunar ina perspectiva defurmada pervi da l'eterogenitad da las funtaunas. Las datas paran dentant d'inditgar ina diminuziun relativa dals pretschs da las chombras en ils hotels pli bunmartgads en l'onn 1970, entant ch'il svilup dals pretschs en ils hotels d'emprima classa lascha in tshert spazi d'interpretaziun. Ultra da quai èsi grev d'interpretar l'augment considerabel da tut ils pretschs l'onn 2023. Forsa è quai d'attribuir tant ad in'erosiu da la capacid da cumpra sco er al svilup d'in nov turissem d'elita ed a la necessitad per ils hotels pli bunmartgads da sa differenziar da furmas d'alloschi anc pli bunmartgads (per exempel bed and breakfast) cun ina pli vasta purschida da servetschs e, per consequenza, cun custs pli auts.

1 Kessler 2000, p. 91–95; Meuli 1940, p. 14–20.
2 Cf. er Beer 1968, p. 46–48.
3 Ivi, p. 48–51.
4 Cf. Gabathuler 1947.
5 Kessler 2000, p. 107.

24.08 Dapi ils onns 1930 e surtut suenter la Segunda Guerra mundiala è l'expansiun dal sectur da turissem ida maun en maun cun la realisaziun d'ina rait spessa da runals. Sin la fotografia in runal a Spleia ils onns 1970.

24.09 Suent la Segunda Guerra mundiala ha l'expansiun da la parahotellaria manà ad in'activitad da construcziun intensiva en ils lieus turistics. Il maletg dals lieus da vacanzas n'è betg pli dominà dals gronds hotels luxurius, mabain da las abitaziuns secundaras che daventan adina pli numerusas e ch'èn occupadas mo durant paucas emnas l'onn. Sin la fotografia Savognin ils onns 1970.

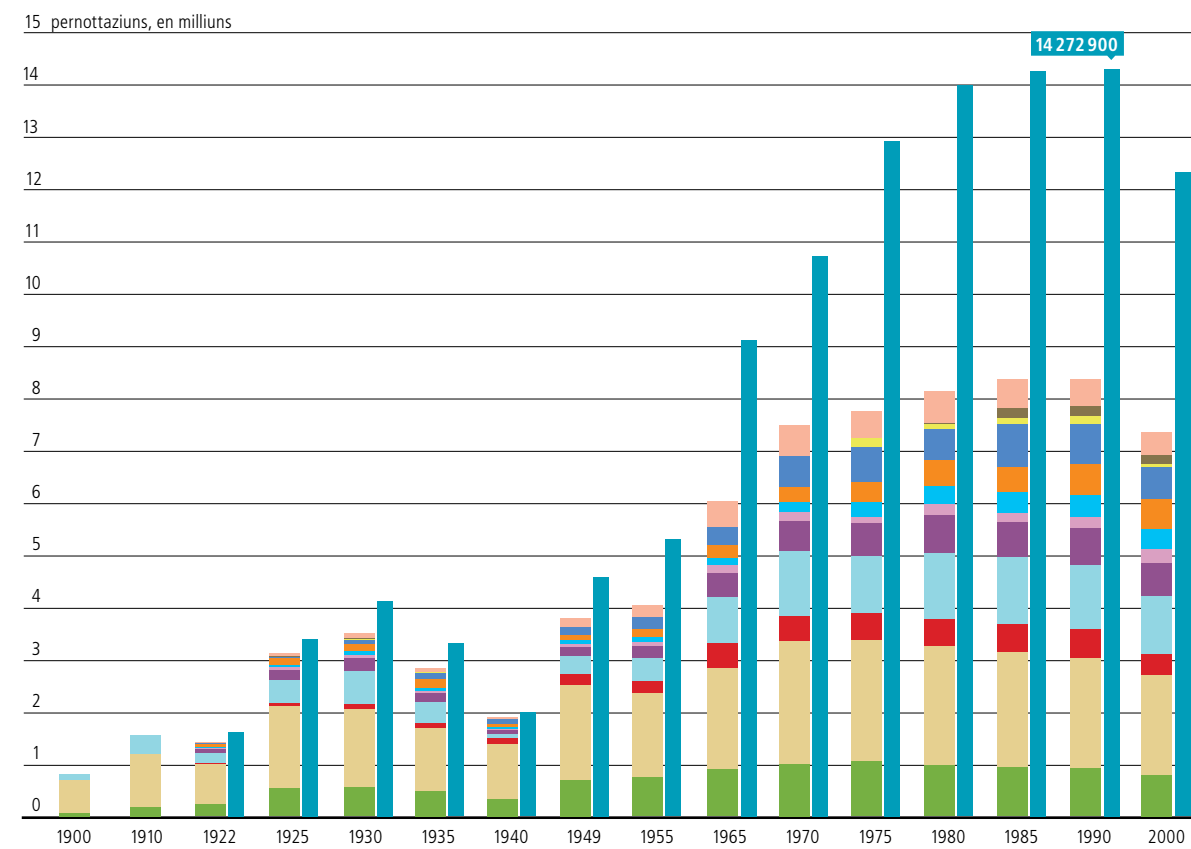
24.03 **Dumber da pernottaziuns en hotels, en pensiuns ed en abitaziuns da vacanzas, 1900–2000**

Suenter la Segunda Guerra mundiala è la cumpart da las pernottaziuns en destinaziuns turisticas selecziunadas sa diminuida, cumpareglia cun il dumber total da las pernottaziuns en il chantun. Tranter ils onns 1970 e 1990 han las duas regiuns turisticas tradiziunalas da Tavau e da l'Engiadin'Ota subì, malgrà lur posiziun excellenta, ina stagnaziun.

Dumber da pernottaziuns, en milliuns

- Arosa
- Tavau
- Claustra
- San Murezzan
- Puntraschigna
- Schlarigna
- Segl
- Scuol, Tarasp-Vulpera
- Lai (1)
- San Bernardin-Mesocco
- Malögia (2)
- Flem
- chantun Grischun

(1) dapi l'onn 1990 vischnanca da Vaz/Obervaz
(2) dapi l'onn 1980 vischnanca da Stampa

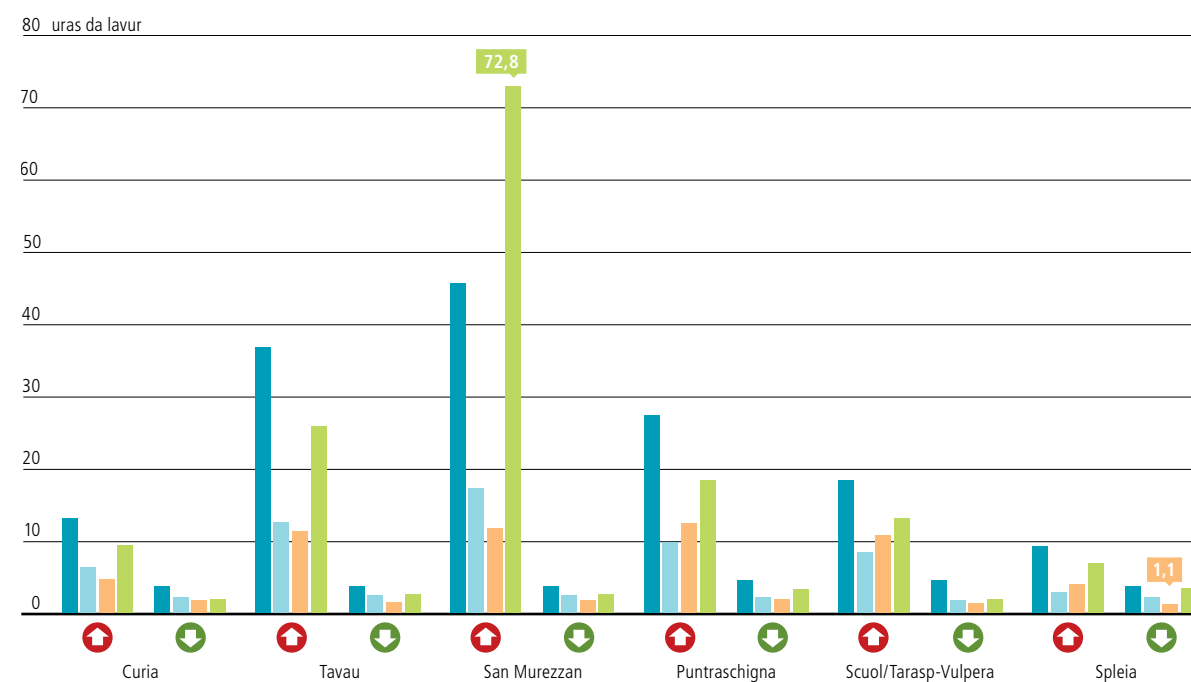
24.04 **Svilup dals pretschs per ina chombra, 1909–2023**

Dumber d'uras da lavur ch'in lavurer spezialisà (toler) sto investir per pajar ina notg en l'hotel il pli char ed en l'hotel il pli bunmartgà a Cuira, Tavau, San Murezzan, Puntraschigna, Scuol/Tarasp-Vulpera e Spleia, 1909–2023. Ils pretschs da las chombras sa basan sin las indicaziuns dal guid Baedeker e sin la pagina d'internet Booking.com.

Dumber d'uras da lavur

- ⬆ per la chombra la pli chara
- ⬇ per la chombra la pli bunmartgada

- 1909
- 1937
- 1970
- 2023

24.05 **Pajais d'origin dals giasts en il chantun Grischun, 1925–2019**

Dumber da las pernottaziuns en hotels, en abitaziuns da vacanzas, en alloschis collectivs e sin campadis tenor pajais d'origin, en pertschient

- Svizra
- Germania
- Reginavel Uni
- Pajais Bass
- Frantscha
- Belgia
- Italia
- Austria
- rest da l'Europa
- auters pajais

